

УДК 811.161.2:82–3

**СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗГОРТАННЯ
МЕТАФОРИЧНОЇ МОДЕЛІ РЕАЛЬНЕ – ІРРЕАЛЬНЕ В ІСПАНСЬКИХ
РОМАНАХ-СПОГАДАХ ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ**

Сутуліна Л. Г.

У статті розглянуто семантичний та прагматичний аспекти мовної реалізації сфери-мети метафоричної моделі РЕАЛЬНЕ – ІРРЕАЛЬНЕ в іспанських романах-спогадах ХХ–ХХІ століття.

Ключові слова: метафорична модель, прагматичний потенціал, семантичний аспект, ірреальне.

В статье рассмотрены семантический и прагматический аспекты языковой реализации области-цели метафорической модели РЕАЛЬНОЕ – ИРРЕАЛЬНОЕ в испанских романах-воспоминаниях ХХ–ХХІ века.

Ключевые слова: метафорическая модель, прагматический потенциал, семантический аспект, ирреальное.

The article deals with the semantic and pragmatic aspects in linguistic realization of the 'target' domain of metaphoric model REAL – UNREAL in the 20th and 21st Century Spanish memory novels..

Key words: metaphoric model, pragmatic potential, semantic aspect, unreal.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки із властивим йому антропоцентризмом отримують нові інтерпретації багато, здавалося б, усталених понять, зокрема, поняття метафори. Метафора постає як один із важливіших типів людського мислення та уможливорює розкриття ряду закономірностей концептуалізації людиною дійсності. Ця функція перетворює метафору на окрему лінгвістичну теорію, що розробляється у рамках когнітивної лінгвістики – теорію метафоричного моделювання (А. М. Баранов, Ю. М. Караулов, А. П. Чудінов, Е. В. Будаєв). Метафоричні моделі є типовими схемами, що відображають специфіку національної ментальності на певному етапі розвитку суспільства. А. П. Чудінов надає таке визначення: “Метафорична модель – це схема зв’язку між поняттєвими сферами, що формується у свідомості мовців і яку можна зобразити певною формулою X – це Y” [1]. Система сценаріїв (фреймів, слотів) однієї ментальної сфери (сфери-джерела) є основою для моделювання ментальної системи іншої сфери (сфери-мети).

Нова когнітивна парадигма лінгвістичних знань уможливорює усебічне вивчення метафоричної моделі та її представлення як цілісної семантико-структурної та лінгвопрагматичної одиниці художнього простору наративу. Аналіз наративної структури іспанських романів-спогадів ХХ – ХХІ століття засвідчив, що вони являють собою сплетіння жанру готичного роману та роману-спогаду. Як наслідок виникає двозначність на архітекстуальному рівні, яку пропонується представити у вигляді метафоричної моделі *реальне – ірреальне*, тобто *травматичні спогади – це прояви потойбічного, у якій травматичні спогади про недемократичне минуле країни є сферою-джерелом, а потойбічне – сферою-метою метафоричної моделі*. Наявність елементів надприродного у наративній структурі романів викликає у читача відчуття страху не лише через їх зв’язок із сферою моторошного але й через зв’язок із реальним страхом та тривогою прихованими у соціально-політичному контексті болісних спогадів минулої історичної епохи. Теми Громадянської війни 1936–1939 років і диктатури Ф. Франко породили загальний страх нової війни, який разом із демократією вилився у політику мовчання. Новий нарратив спогадів успішно зламає табу минулого, адже наявність фантасмагоричного у творах іспанських письменників свідчить про необхідність актуалізувати маргінальні голоси, які навмисно замовчувала недавня історія країни. У якості площини для розгортання означеної метафоричної

моделі обираємо такі іспанських романи: Хусто Наварро “Дім батька” / Justo Navarro “La casa del padre” (1994); Карлос Руїс Сафон “Тінь вітру” / Carlos Ruiz Zafyn “La sombra del viento” (2001).

Актуальність роботи зумовлена, по-перше, зростанням уваги дослідників до феномену метафоричної моделі як особливого механізму пізнання світу. По-друге, відсутністю у вітчизняній філологічній науці аналізу наративу іспанських романів-спогадів ХХ–ХХІ століття. Метою роботи є аналіз механізмів мовної репрезентації поняттєвої сфери-мети метафоричної моделі *реальне – ірреальне* інтегрованої у художній простір іспанських романів-спогадів ХХ–ХХІ шляхом з'ясування її семантичних, мовностилістичних та прагматичних особливостей.

Кількісний аналіз структурних складових сфери-мети метафоричної моделі надає можливість представити такі домінуючі сценарії: *істота, предмет, місце, подія*, які в свою чергу формують відповідні фрейми та слоти. Дослідження мовної репрезентації розгортання метафоричної моделі уможливорює лексико-семантичний аналіз, що передбачає пошук ключових лексичних одиниць та визначення їхньої семантичної спорідненості. Виявленню прагматичного потенціалу метафоричної моделі сприяє лінгвостилістичний аналіз, доцільність якого визначається виокремленням мовностилістичних засобів із відповідним емоційно-оцінним компонентом.

На підставі аналізу словникових дефініцій іспанських тлумачних словників визначаємо семантичне наповнення прикметника на позначення сфери-мети метафоричної моделі *irreal*: “No real, falta de realidad” [2]. Прикметник *irreal* має такий асоціативний ряд: “ficticio, imaginario, fantástico, falaz, ilusorio, inexistente, siniestro, quimérico, fabuloso, incorpóreo, infundado, inmaterial, vano, especulativo, fantasmal, visionario, fantasmagórico, espectral, misterioso, aterrador, de ultratumba, del más allá, enigmático, oculto, tenebroso, esotérico, oscuro, sibilino, tétrico, lúgubre, funesto, aciago, cadavérico, fúnebre, macabro, tenebroso, torvo, lóbrego, infausto, fatídico, ominoso, abominable, de mal agüero, nefasto, sombrío” [3; 4; 6]. Лексикографічні дані засвідчують, що об'єднані спільним семантичним значенням *irreal* зазначені лексичні одиниці вербалізують поняттєву сферу-мету метафоричної моделі.

За результатами суцільної вибірки із запропонованих романів виокремлено найхарактерніші мовностилістичні засоби, прагматичною функцією яких є зображення розгортання фрейму сфери-мети метафоричної моделі *спору́да олови́та таємницею*.

У романі Х. Наварро “Дім батька” художнє втілення фрейму *спору́да олови́та таємницею* здійснюється комплексно. Так, лексеми на позначення звуку, що характеризуються негативною аксіологічною маркованістю є семантичними сигналами створення слухового образу: “silencio inhóspito” [5, с. 47], “los ruidos que llegaban al dormitorio, celosos, avergonzados, extenuados, como si llegaran desde otro mundo” [5, с. 45]. Семантичними маркерами візуального образу є лексеми на позначення чорного кольору, негативні конотації яких посилює стилістична фігура повтору: “Y la oscuridad era una pared, una superficie de agua negra y congelada bajo la que se movían silenciosamente animales y vegetaciones, amenazadoramente en el fondo [...] Y avanzaba por la oscuridad: la oscuridad llevaba a la oscuridad, la oscuridad se hundía en la oscuridad sin llegar nunca al fondo del corredor” [5, с. 76]. Вербальними сигналами лексичних репрезентацій руху є дієслова із відповідним семантичним компонентом: “nunca me acostumbraba al dormitorio: mientras yo estaba fuera alguien se llevaba mis cosas y los muebles, y lo cambiaba todo por cosas y muebles que parecían las mismas cosas y los mismos muebles aunque eran cosas y muebles diferentes” [5, с. 76]. На стилістичному рівні відчуття руху реалізуються через залучення риторичних фігур на зразок парадоксу: “la madre de mi tío, que estaba muerta desde hacía años aunque siguiera deambulando por la casa” [5, с. 88]. Емоційно-оцінне сприйняття читачем створеного автором художнього образу моторошного будинку доповнює метафора із семантичним наповненням *потойбічне*: “Todavía veo aquel mundo de fantasmas” [5, с. 78].

Двійником будинку дядька у романі Х. Наварро є будинок братів Буесо, що свідчить про перетинання фреймів *спору́да олови́та таємницею* та *двійник*: “ега

exactamente igual que la casa de mi tío” [5, с. 53]. Серед художніх засобів, що формують фрейм зазначимо ремінісценцію на оповідання Е. По “Падіння будинку Ашерів”, моторошний будинок, у якому також мешкають брат і сестра хворі на дивну хворобу. Лексеми із семою *хвороба* та *смерть*: “Seguí de pie: temía que la silla me contagiara la enfermedad, me contagiara la muerte que corrumpía a los dos hermanos” [5, с. 54] на стилістичному рівні посилені повтором провають емоції страху. Автор залучає асоціації пов’язані з сенсорною системою, що наближують до читача художній образ. Виникненню ольфативних відчуттів сприяють лексеми на позначення запаху, що на стилістичному рівні виражені риторичним фігурами на зразок персоніфікації (el olor impedía \ expulsaba), метафори (una pared invisible), висхідної градації (una pared invisible que te empujaba, te traspasaba, te aplastaba los pulmones) та синестезії “aqueel aire que se pudría y se envenenaba poco a poco” [5, с. 53]. На синтаксичному рівні емоційно-оцінну конотацію художнього образу посилюють гіпербатон (no estaba muy limpia la casa), емпіфаза (y lo que me impedía la entrada en la casa era el olor) та епіфора (повтор іменника *los pulmones* у кінці двох речень): “Y lo que me impedía la entrada en la casa era el olor: el olor te expulsaba, te empujaba, era una pared invisible que te empujaba, te traspasaba, te aplastaba los pulmones. No estaba muy limpia la casa, columnas de periódicos amarillos llegaban al techo del recibidor, y el olor me irritaba los ojos, me expulsaba de la casa: aguantaba la respiración, y el olor, no la falta de aire, me oprimía los pulmones” [5, с. 53]. Деталізують візуальний образ будинку лексеми на позначення чорного кольору, посилені повтором (oscuro, noches), метафоричні порівняння (como si alguien las arañara con las uñas y las royera con los dientes), гіперболічне порівняння посилене градацією (más oscuro, como si estuviera en otro continente, en otro clima, en una noche que duraba mil noches), синестезія виражену метафоричним порівнянням (una luz podrida, era una luz tan pobre que ensuciaba el aire) та метафора із семою *потойбічне* (era el espectro de una luz). Негативне оцінно-експресивне значенням формують епітети (putrefacta, podrida). Наведемо ілюстрацію із тексту: “Pase, pase, decía, y me arrastraba al interior de la casa oscura por el pasillo oscuro. Era una casa extraña: era una casa extraña porque era exactamente igual que la casa de mi tío, pero putrefacta, las paredes se deshacían, como si alguien las arañara con las uñas y las royera con los dientes. Y llegamos al comedor que era exactamente igual que el comedor de la casa de mi tío, pero más oscuro, despoblado, más oscuro, como si estuviera en otro continente, en otro clima, en una noche que duraba mil noches, con los cristales del balcón cegados con periódicos y una luz podrida de pocos vacíos, menos luminosa que la luz que todavía intentaba traspasar los periódicos que cegaban el balcón: quizá habían dejado encendida la luz eléctrica porque era una luz tan pobre que ensuciaba el aire, era el espectro de una luz” [5, с. 53]. Асоціації пов’язані із рухом на лексичному рівні вербалізують дієслова із відповідними семами (tocaba, frotándose, movían). На граматичному рівні динамічність художнього образу посилює фразова конструкція (a punto de desmoronarse), на стилістичному – метафора (*hundía* bajo el polvo y la podredumbre) та порівняння (sucia como una tumba que lleva muchos años cerrada). Наведемо прилад з фактичного матеріалу: “no había casi nada en la casa, y lo poco que había no lo tocaba nadie, no lo usaba nadie, se oxidaba, se hundía bajo el polvo y la podredumbre” [5, с. 53], “Sólo las manos, frotándose con cualquier cosa, se movían en la habitación quieta, a punto de desmoronarse bajo el peso de la mugre y las telarañas, sucia como una tumba que lleva muchos años cerrada” [5, с. 54]. Притаманні розглянутому художньому опису риторичні макрофігури полісиндетон, конкатенація та акумуляція створюють ефект розлогості, монотонності. В результаті виходить ціле художнє полотно, прагматичною функцією якого є створення у читача негативного емоційного стану.

У романі К. Руїса Сафона “Тінь вітру” розгортанню фрейму сприяють мовно-стилістичні засоби із семою *потойбічне*, що характеризуються негативним емоційно-оцінним компонентом. Для змалювання зовнішнього вигляду палацу залучаються метафори: “Aquel lugar era una tumba” [7, с. 178], порівняння: “la silueta espectral del caserón de los Aldaya avanzando hacia nosotros como la proa de un buque oscuro en la niebla” [7, с. 540], “La silueta de mármol ennegrecido brillaba como un espectro” [7, с. 277], “La piedra, oscura y viscosa bajo la lluvia,

relucía como el esqueleto de un gran reptil” [7, с. 492], метафоричні епітети на позначення чорного кольору із семою *потойбічне*: “la casa está encantada” [7, с. 180], “El aliento helado de la tormenta arrastraba un velo gris que enmascaraba el contorno espectral de palacetes y caserones enterrados en la niebla. Entre ellos se alzaba el torreón oscuro y solitario del palacete Aldaya” [7, с. 277], персоніфікація викликана асоціативним рядом лексеми *червоний*: “Un muro de ladrillos rojos, toscamente dispuestos entre argamasa que sangraba por las comisuras” [7, с. 494]. Як і зовні, так і у середині палацу панує атмосфера моторошного, що вербалізується мовними засобами відповідної семантики: іменники “los espejismos febriles que había albergado durante días” [7, с. 362]; порівняння “Examiné aquel portón a la luz de las velas, pensando que inspiraba más la imagen de un sarcófago que de una puerta” [7, с. 363], “Julián empujó la puerta de un puntapié. Se abrió lentamente, como un sepulcro, escupiendo un aliento espeso y húmedo” [7, с. 492], епітети: “la claridad mortecina de una galería” [7, с. 278], “la atmósfera húmeda y mordiente de aquel lugar” [7, с. 492], “un corredor lúgubre y escondido” [7, с. 494]. Негативний емоційний стан опосередковує сенсорне сприйняття. Звукові та нюхові образи реалізують лексичні одиниці із відповідними семами, які на стилістичному рівні підкреслюються порівнянням: “La cerradura crujió con un eco sepulcral” [7, с. 278] та синестезією: “sentí el aliento de la casa acariciándome la cara, un vahído a madera quemada, a humedad y a flores mueras” [7, с. 362]. Зорові образи формують лексеми на позначення кольору: “una escalera que descendía en picado hacia una balsa de oscuridad” [7, с. 363]. Сенсорні відчуття посилює синестезія: “Más allá del umbral se adivinaba una oscuridad aterciopelada” [7, с. 492] та антитези “Las paredes, pálidas de muerte, aleteaban al aliento de la llama” [7, с. 493], “El mármol blanco estaba surcado por lágrimas negras de humedad” [7, с. 495]. Рухові образи, що вносять елементи динаміки, виражені відповідними дієсловами на лексичному та персоніфікацією на стилістичному рівнях: “el palacete se aparecía como un tenebroso caserón más grande por dentro que por fuera, que cambiaba lentamente de forma, crecía en pasillos, galerías y áticos imposibles, escaleras infinitas que no conducían a ninguna parte y alumbraba habitaciones oscuras que aparecían y desaparecían de la noche a la mañana, llevándose consigo a los incautos que se adentraban en ellas sin que nadie les volviese a ver” [7, с. 491]. Динаміку образу посилює метафора, утворена дієслівною конструкцією: “Ante mí se abría un pasillo angosto que iba a morir a una sala” [7, с. 364].

Деталізації розгортання фрейму зачарованого палацу сприяє фрейм *прокляття* що належить до іншого сценарію але має те саме прагматичне значення. Ключовими засобами його вербалізації є семантичні одиниці на позначення *потойбічного*, що імплікують негативний емоційний стан: “estaba maldita” [7, с. 280], “Jausá estaba convencido de que el espíritu de la negra Marisela permanecía en la casa” [7, с. 284], “un dormitorio que no se usaba debido a inexplicables manchas de humedad que brotaban de las paredes y parecían formar rostros borrosos, donde las flores frescas se marchitaban en apenas minutos y siempre se escuchaban moscas revolotear, aunque era imposible verlas” [7, с. 287], “el pequeño Jorge desapareció durante ocho horas en el interior de la casa [...] Cuando el muchacho reapareció, pálido y aturdido, dijo que había estado todo el rato en la biblioteca en compañía de la misteriosa mujer” [7, с. 289], “los embrujos del caserón” [7, с. 459], “los espectros que recorrían los pasillos del caserón Aldaya” [7, с. 460].

Підводячи підсумки, зазначимо, що аналіз художнього матеріалу довів, що розгортання фреймів *споруда оповита таємницею* інтегрованих у художній простір романів досягається мовними засобами на текстовому, лексико-семантичному, стилістичному та граматико-синтаксичному рівнях. Дослідження структурно-семантичної організації романів дозволяє виявити прагматичний потенціал сфери-мети метафоричної моделі *ірреальне*, який полягає у створенні негативного емоційного стану читача, а саме – відчуття страху. Отже, у вигляді фреймів із прагматичною спрямованістю *ірреальне, потойбічне, моторошне, фантасмагоричне, містичне, загадкове, надприродне* сфери-мети метафоричної моделі відбувається репрезентація сфери-джерела – *травматичні спогади недемократичного минулого Іспанії*.

Література

1. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000): монографія / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2001. – 238 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm#130>.
2. Diccionario de la lengua española a la Unidad Interactiva del DRAE [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.wordreference.com>.
3. Diccionario Manual de Sinónimos y Antónimos de la Lengua Española Vox. Larousse Editorial, S.L. – 2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://es.thefreedictionary.com>.
4. Diccionario de sinónimos y antónimos. Espasa-Calpe. – 2005 [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.wordreference.com>.
5. Navarro J. La casa del padre / J. Navarro. – Barcelona: Anagrama, 1994.–107 p.
6. Open Thesaurus. Distributed under GNU General Public License. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://es.thefreedictionary.com/>.
7. Zafón C. R. La sombra del viento / C. R. Zafón. – Barcelona : Planeta, 2013. – 576 p.